DOI: https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/09/119-122

Ülkər Yaşar qızı Allahverdiyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
müəllim
ulkar-allahverdiyeva@unec.edu.az

LÜĞƏT EHTİYATININ ZƏNGİNLƏŞMƏSİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN YERİ VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Xarici dillərin tədrisində lüğət bazasını inkişaf etdirmək çox vacibdir. Bədii mətnlər ingilis dilinin öyrənilməsində, xüsusilə ünsiyyət bacarıqlarının artırılmasında, mədəni şüurun artırılmasında və tələbələr arasında motivasiyanın yaradılmasında mühüm rol oynayır. Aparılan tədqiqatlar orijinal materialların istifadə olunduğu EFL siniflərində ədəbi mətnlərdən istifadənin potensial üstünlüklərini göstərir. Bu tədqiqatlar geniş şəkildə göstərir ki, bədii mətn dil bacarıqlarını artırmağa kömək edə bilər və linqvistik bilikləri genişləndirə bilər. Bu tədqiqatın məqsədi atalar sözlərinin lüğətin tədrisində nümunə mətn kimi istifadə imkanlarını göstərməkdir. Dil tədrisində hər bir xalqın mədəni kimliyini əks etdirən atalar sözləri uzun müddət istifadə olunur. Bu araşdırmada atalar sözlərinin dil tədrisindəki yeri və əhəmiyyəti izah edilmişdir. Bütün fikirlər güclü arqumentlərlə əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *lüğət, söz ehtiyyatı, atalar sözü, xalq yaradıcılığı , dil, kontekst*

Ulker Yashar Allahverdiyeva

The place and importance of proverbs in the enrichment of vocabulary

Abstract

Developing vocabulary database is very important in teaching foreign languages. Literary texts play an important role in learning English language, especially enhancing communication competence, raising cultural awareness, and generating motivation among students. Research studies have shown the potential advantages of using literary texts in the EFL classrooms, which promote authentic materials. It broadly indicates that literary text can help to increase language skills, and extends linguistic knowledge. The aim of this study is to show the usability of the proverbs as sample text in teaching vocabulary. The proverbs reflecting the cultural identity of any nation is used in the language teaching for a long time. In this study has been explained the place and importance of proverbs in language teaching. All thoughts have been substantiated through strong arguments.

Key words: *vocabulary, word stock, proverb, folklore, language, context*

Giriş

Milli təhsil konsepsiyasına əsasən xarici dili fənninin əsas məqsədi bu tərzdə şərh edilir "Şifahi nitqin inkişafı əsas tələb kimi götürülməklə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılmaq, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilmək, ən zəruri qrammatik anlayışların və dil konstruksiyalarının mənimsənilməsini, oxu, yazı texnikası və yazılı nitq, dinləyib-anlama vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi təmin etmək."

Xarici dilin tədrisində lüğət ehtiyyatının zənginləşdirilməsi müstəsna əhəmiyət kəsb etməkdədir.Çünki öyrənənin xarici dildə nitqinin səlisliyi həmin dildə malik olduğu söz bazası ilə müəyyən olunur. İkinci dildə oxuyan zaman şəxsin malik olduğu zəif lüğət fondu mətni anlamaqda onun üçün böyük maneələr yaradır.

Leksikanın tədrisi mürəkkəb bir prossesdir. Bu prosesi lazımi şəkildə yerinə yetirmək üçün üsullar axtarılmalıdır (McKay, 2001:22). Metodistlər tərəfindən bu sahədə bəzi işlər görülməsinə baxmayaraq, onların fikrində müxtəliflik vardır. Bir qrup metodist sübut etməyə çalışır ki , yalnız şifahi danışıq nitqi öyrədilməlidir. Digər metodistlərin fikrincə şifahi nitqin inkişafı üçün söz ehtiyatı lazımdır. Yəni xarici dildə nitqin səlisliyi, axıcılığı şəxsin həmin dildə nə qədər söz bildiyinə bağlıdır (David Birch,1995: 23).

Elmi və metodiki ədəbiyyatda göstərilir ki, tələbələrin lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək üçün söz və sözün mənası üzərində iş aparmaq lazımdır. Yəni öyrənənlərə leksik məfhuma şüurlu münasibət bəsləməyi öyrətmək lazımdır. Sözün leksik mənası dedikdə, onun əşya və hadisələri ifadə etmək qabiliyyəti, başqa sözlə maddi mənası, obyektiv varlığın müxtəlif hadisələri ilə (əşya, əlamət, hərəkət və s.) münasibəti nəzərdə tutulur. Qrammatik məna isə hər cür konkretlikdən məhrum olan ümumiləşmiş mənadır (isim, sifət, say, əvəzlik, fel və s.).

Akademik V.V.Vinoqradov sözün leksik mənasının müxtəlif faktlarla müəyyən olunmasından bəhs edərək yazır ki, söz bir çox hallarda ifadə etdiyi anlayışa uyğun gəlir. Leksik məna sözün aid olduğu nitq hissəsinin, qrammatik kateqoriyanın xassəsindən,ictimai məna daşıyan kontekstdən, başqa sözlərlə konkret əlaqələrindən, sinonimlərlə semantik münasibətindən, ekspressiv üslubi rəngindən asılı olur (Vinoqradov, 1953:6).

Buradan da belə nəticəyə gəlirik ki, hər bir sözün mənası başqa sözlərdən təcrid olunmuş halda deyil, kontekst daxilində izah olunmalıdır. Belə olarsa, öyrənənlərin lüğət ehtiyatı sözlərin mənasının dərk edilməsi yolu ilə zənginləşər. Müəyyən olunmuşdur ki, sözlərin mənimsənilməsi mücərrəd mühitdə deyil, daha çox kontekstual mühitdə davam etdikdə insanlar sözləri daha yaxşı öyrənirlər. Bundan irəli gələrək dil mühiti nə qədər zəngin olarsa, kontekstdə qavranılan leksik vahidləri çatdırmaq və onların əhəmiyyətini anlamaq da bir o qədər asan olar.

Tarixən lüğət fondunu zənginləşdirilməsində bir çox metod, strategiya və üsullardan istifadə edilmişdir. Bu gün cəmiyyətin inkişafı və dövrümüzün reallığı olan qloballaşma xarici dillərin tədrisinin metodikası və metodologiyasında da yeniliklərin meydana gəlməsinə birbaşa təsir göstərməkdədir.

Məsələyə məhz bu prizmadan yanaşıldığında xarici dildə lüğət fondunun zənginləşdirilməsi üçün şifahi xalq yaradıcılıq nümunələrinin bir növü olan atalar sözlərindən istifadə etməyin əhəmiyyəti inkar edilə bilməz.

Ümumiyyətlə xalq yaradıcılığı nümunələri özündə müəyyən dil strukturlarını ehtiva edir. Bugün ədəbiyyat və dil arasında olan əlaqə inkar edilə bilməz. Brumfit və Karter ədəbiyyatın rolunu " dil mütəffiqi " kimi vurğulayırlar (Brumfit and Carter, 1986:21). Xarici dili öyrənməyin ən effektli yolu o dildə mövcud olan ədəbi əsərləri təhlil etməkdən keçir. Çünki bu ədəbi əsərlərin hər biri dilin strukturunu, onun lüğət fondunu özündə qoruyub saxlayan dəyərli nümunlərdir.

Bu cür materiallar tələbəni zəngin dil konteksti ilə təmin etməklə yanaşı, onda mövcud dilin mədəniyyəti haqqda şüurlu münasibət yaradılmasına şərait yaradır.

Dərs prosesində atalar sözlərindən istifadə edən zaman bir sıra nüanslara diqqət yetirilməlidir. Belə ki, atalar sözlərini təşkil edən ayrı-ayrı leksik vahidlər öz lüğəvi mənalarındandan uzaqlaşaraq bütövlükdə bir məna, bir anlayış bildirir. Atalar sözlərinin bu təbiətini bilməyən tələbələrlər məhz buna görə tez-tez səhvlər edir və atalar sözlərini başa düşə bilmirlər (Vinoqradov, 1953:6).

Məhz buna görə də ilk öncə ədəbi növün malik olduğu bu xüsusiyyət şagirdlərə izah edilməlidir. Bundan sonra sabit söz birləşmələri olan belə xalq yaradıcılığı nümunələrindən istifadə etməklə tələbənin söz ehtiyatını, lüğət fondunu zənginləşdirmək olar.

Bildiyimiz kimi dili öyrənmək həmin dilin malik olduğu mədəniyyəti mənimsəməyi də tələb edir. Bu amilə diqqət yetirdikdə də atalar sözlərinin təlim prosesində əhəmiyyətlilik dərəcəsi aydın olur. Yəni atalar sözləri dildə mövcud olan leksik frazaları özündə ehtiva etməklə yanaşı hədəf dilin mədəniyyətinə dair fikir formalaşmasına da xidmət göstərir.

Fikrimizcə, xarici dilin tədrisində atalar sözlərindən istifadə imkanları bu tərzdə qruplaşdırıla bilər:

1) Atalar sözləri lüğətin tədrisində sinonim və antonimlərin öyrədilməsinə zəmin yaradır- Bu ədəbi növ daxilində çox zaman bir sözün sinonimi və antonimi eyni anda göstərilir. Bu isə hədəf dildə mövcud olan leksik vahidin sinonim və antonimlərinin öyrədilməsində çox böyük rol oynayır.

2) Bu nümunələrdən istifadə etməklə abstrakt sözləri öyrətmək mümkündür. Xarici dilin tədrində abstrakt sözlərin öyrədilməsi müəllim üçün əsl problemə çevrilə bilər. Bu ədəbi janrlar isə tələbənin bu cür məfhumları kontekst daxilində başa düşməsinə şərait yaradır.

3) Dilin malik olduğu zəngin ifadə tərzini şəxsə mənimsətməyə kömək olur. Atalar sözləri fikrin daha gözəl ifadə edilməsində, nitqdə ifadə edilən fikrin əsaslandırılmasında əhəmiyyətli mövqeyə malikdir. Bu xalq ədəbi nümunələri vasitəsilə tələbənin nitqi, onlarda sözün malik olduğu dərin məna yükünü situasiyalarda düzgün istifadə etmək bacarığı formalaşdırılır.

4) Hədəf dilin mədəniyətini öyrədən zaman müəllimə kömək edir. Atalar sözləri hədəf dilin mədəniyyəti ilə bağlı informasiyanı vermək istədikdə ESL tədrisində faydalı vasitə hesab edilir. Çünki atalar sözü mədəniyyətin sahib olduğu dəyərləri özündə ehtiva edir. Xalqın düşüncə tərzi, fikirləri bu ədəbi növ vasitəsilə öyrənənlərə çatdırılır.

5) Dil tədrisində şəxsin yazılı və şifahi dil arasında olan fərqliliyi başa düşməsinə kömək olur.

Tələbələr ingilis dilini müəyyən səviyyədə öyrəndikdən sonra atalar sözlərindən istifadə edərək, onların lüğət fondunu zənginləşdirmək və şifahi nitqini inkişaf etdirmək olar.

Əgər bir xalqın mentalitetini (düşüncə tərzini) öyrənmək istəyirsənsə, həmin dildə mövcud olan atalar sözlərinə müraciət et (Lazar, 1993:20). Bu fikirlərə əsaslanaraq, hər bir müəllim çalışmalıdır ki, dərs prossində atalar sözlərindən istifadə imkanlarından yararlana bilsin. Onun üçün müəllim əvvəlcədən hazırlıq görməli və atalar sözlərini düzgün şəkildə seçməlidir. Həmçinin bu prosesdə tələbənin hədəf dildə olan mövcud lüğət ehtiyatı, yaş səviyyəsi və onların xarici dildə ehtiyyacları nəzərə alınmalıdır.

Seçilən atalar sözlərini ya lövhədən asmaq, ya da proyektorla lövhəyə salmaq olar. Sonra isə həmin atalar sözlərinin lüğət tərkibi müzakirə edilə bilər. Bu ədəbi nümunələr içərində olan sözlər müəllimin köməyi ilə tərcümə edilməlidir. Müəllimin tələbələrə tapşıra bilər ki, lövhədəki atalar sözlərinin azərbaycanca ekvivalentini tapsınlar.

Atalar sözlərini azərbaycan dilinə hərfi tərcümə etmək olmur. Öyrənənlər bu cür tərcümədə çətinlik çəkirlər. Ona görə də müəllim, təxminən, aşağıdakı atalar sözlərinin azərbaycan dilində ekvivalentini imkan dairəsində verməyə çalışmalıdır ki, öyrənənlər onların mənasını asan başa düşsünlər və uzun müddət yadlarında saxlaya bilsinlər.

Əvvəl düşün, sonra danış- First thing, then speak.

Hər işin öz vaxtı var- There is a time for all things.

Nə əkərsən, onu da biçərsən- As you sow, you shall mow.

Dəmiri isti-isti döyərlər- Strike while the iron is hot.

Ağıl ağıldan üstündür- Two heads are better than one.

Sən saydığını say, gör fələk nə sayır- Man proposes, God disposes

Ot kökü üstə bitər- Like father, like son

İşləməyən dişləməz- No bees, no honey, no work no money.

Çox oxuyan çox bilməz, çox gəzən çox bilər- He that travels much know`s much.

Hər üzə gülənə dost deməzlər- All are not friends that speak us fair (Wilson, 1970: 25).

Atalar sözlərindən istifadə etməklə didaktik oyunlar da keçirtmək olar. Bu məqsədl müəllim sinifi 2 komandaya bölür. Birinci komandadan olan tələbə atalar sözünün birinci yarısını şəkillər vasitəsilə təsvir edir, ikinci komandadan olan şagird isə rəsmə əsasən sözü tapıb atalar sözünü tamamlamalıdır. Atalar sözünü tapan komanda 1 xal qazanır. Axırda xallar hesablanır və buna əsasən qalib komanda seçilir.

Nəticə

Atalar sözlərindən istifadə edərək keçirilən bu cür fəalliyət yeni sözlərin yaddaşda şüurlu mənimsənilməsini təmin etməklə yanaşı tələbənin təfəkkürünü inkişaf etdirərək sinifdə motivasiyaedici mühit yardılmasında əhəmiyyətli rol oynayır (Taylor, 2000:30).

Rovland Xarici dil tədris edilən siniflərdə atalar sözlərinin əhəmiyətini və yerini bu tərzdə dəyərləndirir (Rowland, Durbin 19 26: 89).

1) Atalar sözləri dili kontekstdə öyrətməyə şərait yaradır;

2) Leksik bazanın şüurlu inkişafını təmin edir;

3) Tələbəni hədəf dillə bağlı zəngin ifadə tərzləri ilə silahlandırır;

4) Öyrənmək üçün motivasiyaedici mühit yaradır;

5) Tələbəyə öyrədilən xarici dilin mədəniyyəti ilə tanış olmaq imkan verir;

6) Folklor nümunələrinə şagirdin dərsə marağını artırdığı kimi, onun mənəvi tərbiyəsinə də öz müsbət təsirini göstərir.

7) Anlayışların mənasını təxmin etmək qabiliyyətini qazandırır

8) Öyrənənlərdə estetik zövqü formalaşdırır

Bütün bu fikirlər ikinci dilin tədrisində atalar sözünün tutduğu mövqeyi və onların tədris prosesində oynadığı rolu göstərir. Təkcə mövcud ədəbiyyatda səsləndirilən fikirlərə nəzər salmaqla kifayətlənmək olmaz. Daha əvvəl qeyd etdiyimiz kimi atalar sözlərini təşkil edən ayrı-ayrı leksik vahidlər öz lüğəvi mənalarından uzaqlaşaraq bütövlükdə bir məna, bir anlayış bildirir. Ədəbi nümunələrin bu xüsusiyyətinə bələd olmayan tələbələrin tez-tez səhvlər etməsi qaçınılmaz olur. Məhz buna görə də ilk öncə ədəbi növün malik olduğu bu xüsusiyyət onlara izah edilməlidir. Bu isə müəllimdən xüsusi bilik və müstəsna pedaqoji ustalıq tələb edir. Məsələnin pedaqoji və metodloji cəhətini bilmədən atalar sözülərindən ikinci dilin tədrisində, lüğət ehtiyatının və nitqin inkişaf etdirilməsi mərhələsində prosesində istifadə etmək mümkünsüz görünür.

Ədəbiyyat

1. Brumfit, C.J. and R.A. (1986) , Carter. English literature and English language, Oxford: Oxford University Press, p21.
2. David Birch. (1995), Context and Language: A Functional Linguistic Theory of Register London, New York: Pinter.
3. E.P.Wilson.(1970), The Oxford dictionary of English proverbs, Oxford: Oxford University Press, 3 edition .
4. Lazar, G. (1993), Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers. Cambridge: Cambridge University Press.
5. McKay S.L. (2001), Literature as content for ESL/EFL. New York: Heinle and Heinle
6. Rowland, Durbin. (1926), The use of proverbs in beginners' classes in the modern languages. Modern Language Journal № 11.
7. Vinoqradov V.V. (1953), Leksikologiya və leksikoqrafiya, № 5.
8. Taylor, E. K. (2000), Using folktales. Cambridge: Cambridge University Press.

Rəyçi: fil.e.d. Qəzənfər Kazımov

Göndərilib: 12.04.2022 Qəbul edilib: 18.05.2022